

O JEVREJIMA U UGARSKOJ XVIII I XIX VEKA

JEVREJI U ZEMUNU I PETROVARADINSKOJ REGIMENTI

U XVIII i prvoj polovini XIX veka najveća naseobina Jevreja bila je u Zemunu, kao jednoj od najvažnijih trgovačkih varoši na putu Solun–Niš–Beograd–Beč. Ipak, u znatnijem broju Jevreji u Zemun nisu došli odmah posle proterivanja Turaka 1716, nego tek posle povlačenja Austrijanaca iz Srbije 1739. godine. Od 1716. do 1739, dok su Austrijanci vladali Srbijom, Jevreji su se zadržavali najviše u Beogradu, a preko Zemuna su većinom samo prolazili na svojim trgovačkim putovanjima, budući da je u privrednom pogledu Zemun bio potpuno u senci Beograda, a uz to i pod drugom upravom – do 1728. pod Slavonskom komorskom inspekcijom, odnosno Direkcijom, a od te godine pod privatnom, spahijskom vlašću, manje sklonom Jevrejima kao verskoj i narodnoj skupini.

Iz komorskog i spahijskog vremena, kao stanovnici Zemuna poznati su nam samo Jevreji Josif Isak i Isak Mojsej. Za Josifa Isaka zabeleženo je da je marta 1726. godine, preko carinarnice u Petrovaradinu, nosio 25 štavljenih govedih koža, na koje je platio 2,25 forinti carine, a juna te godine da je za Požun odneo 40 takvih koža ocarinjenih sa 3,60 forinti. O Isaku Mojseju, pak, znamo da je 1727. godine kroz Petrovaradin nosio 15 obradenih junećih i 15 telećih koža, na koje je platio 4,40 forinti kaldrmarine, kao i da je marta 1730. umro u Carigradu, ostavivši iza sebe poveliki dug od 2.000 forinti, koje je intabulisao na svoju kožaru (Loderey) u Zemunu.¹

U prvi mah, 1730, iz Beograda u Zemun prešlo je između pet i osam jevrejskih porodica. Prvih meseci 1742, pet se odlučilo da ostane u Zemunu, pa je Slavonska zemaljska uprava tamošnjem spahijskom provizoru preporučila da im se podalje od Save izdvoji prostor na kome će moći da podignu svoje kuće.

Starešini šeste porodice, ili, možda, samcu Ledereru, odobreno je da za tri meseca pokupi dugove i rasproda imovinu, a zatim da napusti varoš.² Nepune

1) MOL, E-709, cs. 8, svež. "Surzin" Schreiben"; E-711, cs. 2: Prometni protokol carinarnice Petrovaradin iz 1726. godine; E-715, cs. 5: Dnevnik kaldrmarine u Petrovaradinu 1727. godine

2) S. Gavrilović, "Ispisi za istoriju Jevreja u Zemunu i slavonsko-sremskoj vojnoj granici (XVIII-XIX vek)", *Istraživanja VII*, Novi Sad 1979, 467. Verovati je da su među njima bili i Jevreji Avram Lebl, za koga je 1742. na Carinarnici u Petrovaradinu zabeleženo da je iz Mađarske nosio 45 koža (vrednost 270 forinti) i pet akova kreča, na koje je u Budimu platio određenu carinu, i Mojsej Isak, koji je iz Mađarske nosio tri cente starog gvožđa, vrednosti 15 forinti, na koje je u Petrovaradinu platio 27 dinara carine (MOL, E-715, cs. 6, 1742. god.)

četiri godine posle toga, krajem 1745, Zemun je ispod spahijske vlasti prešao u sastav Slavonsko-sremske vojne granice, da bi 1751. dobio status slobodne graničarske vojne varoši – komuniteta, u kojoj će, pored ostalog, biti rešavano i pitanje opstanka jevrejske zajednice.³

U vreme uključenja Zemuna u Vojnu granicu, u njemu se zateklo osam jevrejskih porodica, čije su starešine poimenično poznate: Simon Markus, Mandel Polak, Baruh Tešinger, Jakob Tašil, Abraham Lederer (koji se i posle 1742. zadržao u Zemunu), Kolman Brandajz, Rafael Salomon i Salomon Hiršl.⁴ Sledećih godina u Zemun se doselilo još nekoliko jevrejskih porodica⁵, iako im je budućnost bila sasvim neizvesna pošto, u načelu, Jevrejima nije bilo dozvoljeno da se naseljavaju u Vojnu granicu. Za Jevreje u Zemunu ipak je načinjen izuzetak pa su oni, u jesen 1753. godine, od carice Marije Terezije dobili privilegiju radi opstanka u njemu.⁶ S izuzetkom porodice Hiršl u Petrovaradinu, bili su to jedini Jevreji sa pravom domicilija u Vojnoj granici, mada ceo jedan vek bez drugih prava koja su imali hrišćanski stanovnici u njoj. Kao grad na sredokraći trgovačkog puta Solun–Beč, Zemun je bio vrlo privlačan za sve trgovce, pa i za Jevreje čiji se broj 1750-ih godina kretao između 18 i 21 porodice, odnosno oko 150–170 duša.⁷ Iz popisa 1755. i 1756. godine vidi se da su raspolagali sa 15 do 19 kuća, a da su se bavili trgovinom starim gvoždem, preprodajom raznih proizvoda, pečenjem rakije, kožarskim, krojačkim i staklarskim zanatom, kiridžijskim poslom i raznošenjem vode. Manji deo njih bili su turski (španski) Jevreji–Sefardi, a većina nemački Jevreji – Aškenazi.⁸

Budući da nisu hrišćani, Jevreji su morali da stanuju odvojeno, pa je vremenom došlo do stvaranja posebne ulice – "Čivutskog sokaka" – u kojoj su, pored privatnih kuća, nikle i njihova bogomolja i škola. U jednoj od kuća stanovali su njihov kantor, učitelj, školski poslužitelj i ritualni koljač (Schachter). S proleća 1755. godine, jevrejskim sudijama i crkvenim ocima je Slavonsko-sremska generalna komanda priznala pravo suđenja u privatnim sporovima između Jevreja, a Zemunskom gradskom magistratu je naredeno da jevrejskim sudijama pruža podršku i pomoć u vršenju njihove dužnosti. Izbor jevrejskog sudije trebalo je vršiti svake godine, a on je bio obavezan da krajem godine, u prisustvu jednog člana gradskog saveta, podnosi opštinske račune. Pored sudije, biran je i po jedan prisežnik. Svi Jevreji trebalo je da se pokoravaju njima, odnosno svojoj Opštini i da im iskazuju dužno poštovanje, dok je Gradski magistrat trebalo da nadzire rad Opštine, da podstiče na slogu u njoj i da o njoj izveštava Generalnu komandu.⁹

3) L. Čelap, "Zemunski vojni komunitet (1717–1881)", Spomenik SANU CXVII, Odeljenje društ. nauka, nova serija 19, Beograd 1967.

4) S. Gavrilović, *nav. delo*, 467–468.

5) Tako je već u leto 1746. godine zabeleženo 13 nastanjenih porodica i tri koje su slovile kao turski podanici. To su: Mandel Polak (četiri člana porodice), Jakob Abraham (4), Simon Markus (5), Kolman Brandajz (2), Salomon Hiršl (2), Rafael Salomon (2), Baruh Tešinger (3), Majer Rehnicher (2), Bela Gajs, udovica i sinovi Lazar i Mandel sa decom (6), Abraham Lederer (8). U iznajmljenim kućama bili su Hercl Fihter (4), Samson Isak (3) i Volf Enoh (3) dok su u turskom podanstvu bili Saul Majer (4), Elias Goldšmit (3) i Abraham Majer (7). – Svega 83 lica (MOL, E-709, cs. 8: Specification von 23. VII 1746).

6) L. Čelap, "Jevreji u Zemunu u vreme Vojne granice", *Jevrejski almanah*, Beograd 1957–1958, str. 59.

7) L. Čelap, "Zemunski vojni komunitet", 34.

8) L. Čelap, "Jevreji u Zemunu", 59–60.

9) *Isto*, 60.

Međutim, dešavalo se da su pojedini Jevreji zaobilazili svoju Opštinu i sitnijim sporovima dosađivali Gradskom magistratu, odnosno da nisu poštovali odluke sopstvenog suda, zbog čega se maja 1799. godine Jevrejska opština obratila Magistratu moleći da se nikome od Jevreja ne dozvoli direktno obraćanje njemu, nego tek u slučaju da stranke ne budu zadovoljne presudom jevrejskog suda; ukoliko se pred tim sudom stranke poravnaju, presuda treba da ostane nepromenjena. Opština je molila da se njenom sudiji da pravo kažnjavanja Jevreja zatvorom od dva dana, a da se gradski sud u to ne meša. Magistrat se saglasio s molbom Opštine i uz to rešio da se nikome od Jevreja ne daje pasoš bez znanja jevrejskog sudije, a obavezao je mesare da s vremena na vreme Jevrejskoj opštini daju potrebno goveđe meso, kao što je i sve članove Opštine obavezao na srazmeran doprinos radi održavanja njihovog hrama. Slavonska generalna komanda, pak, naredila je da se Jevreji uvek služe istim imenima i ne stvaraju zbrku i nepotrebnu prepisku zbog toga.¹⁰

Ortodoksni Jevreji u Senti, fotografija Stevana Kragujevića iz 1938, iz arhiva Jevrejskog istorijskog muzeja u Beogradu

Dosta rano su Jevreji u Zemunu imali i svoju školu koja je bila isključivo verskog karaktera. Škola se pominje već u popisu Jevreja 1755. godine. U njoj se učilo čitanje i pisanje na njihovom jeziku, a davana je i verska obuka.¹¹ Iako je

10) *Isto*, 66,67.

11) L. Čelap, "Zemunski vojni komunitet", 90.

škola imala posebnog učitelja, on, bar u početku, nije živeo samo od svoje profesije, nego i od pečenja i prodaje hleba, zbog čega ga je tužio nemački pekar i zatim onemogućio u tom poslu. Uostalom, poslovna aktivnost nije bila strana ni zemunskim rabinima, od kojih su potkraj XVIII veka dvojica bila u ortakluku sa zlatarom Isakom Simonom; kad su sa ovim došli do spora, za njegovo rešavanje pozvan je izborni sud od dvojice novosadskih rabina i jednog učitelja.¹²

Svojim narodnim jezikom i pismom Jevreji su se služili sve do kraja 1781, kad im je naređeno da ih uklone iz upotrebe u javnim poslovima te da u roku od dve godine na njihovo mesto uvedu nemački jezik i pismo, na kojima će se sastavljati ugovori i testamenti, voditi računi i poslovne knjige, dok će hebrejski ostati samo u čisto verskim poslovima.¹³ Nemački je postao i jezik jevrejske škole, koju je, inače, izdržavala Jevrejska opština, a nadzirao Gradski magistrat.¹⁴

Kao posvuda, i u Zemunu su Jevreji plaćali porez – kontribuciju, koji je u drugoj polovini XVIII veka iznosio 150–180 forinti, zatim taksu tolerancije i namet koji je, prema imovnoj snazi pojedinaca, ubirao Gradski magistrat.¹⁵

Iako su se zemunski Jevreji uspešno uključili u privredni život grada i, pored ranije navedenih poslova, bavili se bačvarskim, a naročito zlatarskim zanatom, a zatim trgovinom, kao komisionari austrijskih fabrika i bečkih novčanih kuća, plaćali veće dažbine od hrišćanskog stanovništva, oni su stalno imali velikih neprilika zbog ograničavanja njihovog broja, restriktivnog tumačenja privilegije o naseljavanju u Zemun, kao i zbog nedovoljne tolerancije hrišćanskih sugrađana, Nemaca i Srba.¹⁶

Naime, privilegija od 8. oktobra 1753. odnosila se samo na 21 jevrejsku porodicu, zatečenu u Zemunu, odnosno doživotno samo na domaćine i njihove postojeće kuće, s tim da se privilegija ne prenosi na njihove naslednike, da se nikako ne povećava ni broj porodica ni kuća, nego da uvek ostanu u malom, ograničenom broju. Izuzetak od pravila može biti samo na osnovu carske "previšnje milosti". Pravo sticanja novih kuća i nekretnina bilo im je uskraćeno, dok je pitanje opstanka njihovih potomaka ostalo otvoreno.¹⁷

Do prvog nesporazuma oko jevrejske privilegije došlo je 1768. godine, kad je Gradski magistrat optužio "privilegovane" Jevreje da pravo na naseljavanje u Zemunu prenose na svoje sinove i zetove, koji žive izvan njihovih kuća, odnosno porodica, i na taj način povećavaju broj jevrejskih domaćinstava. Na to je septembra iste godine usledila odluka Dvorskog ratnog saveta da iz Zemuna i Vojne granice bude udaljen svaki Jevrejin, njegova deca i sluzinčad, ukoliko nije lično doživotni korisnik privilegije. Od Gradskog magistrata je zatraženo da onemogući uvlačenje Jevreja u grad i da spreči da se kuće privilegovanih Jevreja otuđuju onima na koje se privilegije ne odnose, kao i da se privilegije, posle smrti

12) L. Čelap, "Jevreji u Zemunu", 61, 62.

13) *Isto*, 65.

14) L. Čelap, "Zemunski vojni komunitet", 90.

15) *Isto*, 25, 27; Isti, "Jevreji u Zemunu", 60.

16) *Isto*, na više mesta.

17) S. Gavrilović, "Ispisi za istoriju Jevreja", 473–475.

njihovih uživalaca, prenose na njihove potomke, a još manje na strane Jevreje. Ratni savet je ocenio da je nezakonito i stvaranje posebne jevrejske opštine sa rabinom, šahterom, učiteljem i školskim poslužiteljem (Schulklopper), jer se njihovo postojanje ne pominje u privilegiji.¹⁸

Pošto su se Jevreji žalili na ovu odluku i molili za punu slobodu naseljavanja u Zemunu, Dvorski ratni savet je decembra 1768. saopštio da ta odluka ostaje na snazi pošto deca, ukoliko se sama ne mogu izdržavati, i tako ostaju u porodici, a ona koja to mogu, moraju napustiti Zemun i Vojnu granicu pa drugde mogu zasnivati svoja domaćinstva.¹⁹ Posle toga, Jevreji su se pritajili, ali su 1772. godine ponovo zatražili stalno boravište u Zemunu, pozivajući se na status svojih sunarodnika u Temišvaru. Iz Beča im je ponovo stigao negativan odgovor, uz objašnjenje da se boravak u Zemunu dozvoljava udovici i najstarijem sinu umrlog, privilegovanog Jevrejina, kao i bavljenje profesijom sve dok se dotični potomak bude besprekorno držao i društvu bio od koristi. No, ukoliko neka od privilegovanih porodica izumre ili se odseli, njena privilegija se ne može prenositi na neku drugu neprivilogovanu doseljeničku porodicu.²⁰

Da su ove odredbe striktno sprovedene u delo, opstanak Jevreja u Zemunu bio bi skoro onemogućen, odnosno njihov broj bi bio veoma smanjen i sveden samo na direktne muške potomke privilegovanih iz 1753. godine. Neki Jevreji su svakako morali da napuste grad, a nekima nije ni dozvoljen pristup u njega, ali je život tekao i mimo restrikcija, a Jevreji su nalazili načina da se na duže ili, pak, stalno zadrže u Zemunu, izgleda, češćim menjanjem imena, ženidbama i adopcijama.

Patent o verskoj toleranciji cara Josifa II nije zemunskim Jevrejima doneo nikakve olakšice, pa nije došlo ni do ukidanja takse tolerancije osim, možda, do njenog pravičnijeg razrezivanja. Tumačeći careve namere, Dvorski ratni savet je 1781. naglasio da se ne ide za tim da se poveća broj Jevreja u državi niti da se oni šire po njoj, nego da tamo gde su dotad bili tolerisani budu što korisniji za državu. No, taj načelni stav pratila je već pomenuta zabrana jevrejskog jezika i pisma u javnim poslovima.²¹ Da li je careva poznata dobra volja prema podanicima donela Jevrejima određenije koristi, teško je reći, osim u slučaju Davida Isaka, kome je 1783. odobreno da, radi uspešnijeg vođenja trgovačkih poslova, sagradi sebi novu kuću.²² Stav prema Jevrejima nije se promenio ni prvih godina XIX veka, o čemu svedoči dopis Dvorskog ratnog saveta od avgusta 1806, po kome se postojeći propisi prema njima ne smeju ublažavati pa im ne treba dopuštati nikakve zakupe iz kojih mogu nastati nepoželjni dugovi. Štaviše, na Jevreje u Beogradu i Zemunu se sumnjalo da su u vezi s Francuzima i da francuski konzul u Travniku nastoji da preko njih utiče na srpske ustanike.²³

Iz ranije pomenutih razloga i zbog nedovoljne budnosti Gradskog magistrata, broj jevrejskih porodica se povećao preko dozvoljene granice pa ih je već 1781. bilo devet više (dakle 30), što je podstaklo Dvorski ratni savet da od Slavonske generalne komande zatraži njihovo udaljavanje iz grada, utoliko pre što

18) *Isto*, 474.

19) *Isto*.

20) *Isto*, 474–475.

21) *Isto*, 469.

22) *Isto*, 469.

23) *Isto*, 471.

se u izveštaju Magistrata tvrdilo da je reč o prekupcima koji žive najviše od zele-
našenja.²⁴

Iz jednog, očigledno nepotpunog, popisa Jevreja u Zemunu iz 1812. godine, prema kome je bilo svega 27 porodica, odnosno 143 lica, vidi se da gotovo niko od privilegovanih iz 1753. nije bio živ, a njihovu privilegiju su preuzeli njihovi sinovi i unuci, odnosno zetovi, kao starešine novih porodica. Izuzetak su bili samo Mojsej Hercl i Jakob Volf, kao prvobitno privilegovani Jevreji.²⁵ Potpunu sliku o Jevrejskoj opštini pruža popis iz 1815. godine; prema njemu, bilo je, svega, 45 porodica, odnosno 221 lice. Od njih, sopstvene kuće imalo je 11 porodica, dok je 28 stanovalo u jevrejskim ili u drugim kućama "pod kirijom". Za šest porodica u pogledu kuće, odnosno stanovanja, nije ništa zabeleženo; među njima su bile porodice rabina, šahtera, učitelja i poslužitelja u sinagogi. Od porodičnih starešina, 21 je bio rođen u Zemunu, a 24 su bili došljaci. Zabeleženo je 27 trgovaca, osam trgovaca-sitničara, jedan pečač rakije, dva staklara, po jedan krojač, muzičar i vodonoša i četiri versko-školska službenika.²⁶

Slavonska generalna komanda, i pre nego što je dobila ovaj popis Jevreja, pozabavila se njihovim privilegijama i brojnim stanjem i utvrdila veliko prekoračenje zbog stvaranja novih porodica deobom postojećih, uvođenjem zetova u privilegovane porodice, odnosno prodajom kuća novopridošlim sunarodnicima, koji su sticali status "štićenih Jevreja" (Schutzjuden). S tim u vezi, naredila je Zemunskom magistratu:

– da nikome od Jevreja ne dozvoli kupovanje kuće i da takve njihove molbe bez daljeg odbija;

– da se, u tom smislu, odbijaju molbe Perla Majera iz 1811. i 1812. godine, podnete Generalnoj komandi;

– da se odbija primanje u red "štićenih Jevreja" Jakoba Vajsa kome zapravo nikad nije bio dozvoljen boravak u Zemunu;

– da se Jakobu Folio, koga je Magistrat 1814. preporučio radi dodeljivanja građanskog prava, isto uskrati, kao i

– da se sinovima privilegovanog Isaka Frankla dozvoljava opstanak u porodičnoj kući, da u njoj zajedno stanuju, ali kao jedna porodica.

Inače, Generalna komanda je insistirala na besprekornom držanju Jevreja, kao uslovu za opstanak u Zemunu, i na njihovim dobrovoljnim ratnim doprinosima, kao izrazu njihovog patriotizma.²⁷

U vezi sa brojem Jevreja i njihovim pravima, iskrslalo je i pitanje onih koji su u Zemun prelazili u toku Prvog srpskog ustanka. Neki su se uključivali u postojeće privilegovane porodice (ženidbom ili kao sluge), dok su se drugi zadržavali u kontumacu i u varoši u sasvim neodređenom statusu, ponekad samo privremeno, i to kao turski podanici.²⁸ Veći broj ovih poslednjih Jevreja došao je iz Beograda u

24) *Isto*, 468–469, Zemunska vojna komanda zapazila je da se pod vidom slugu i pečača rakije u gradu nastanjuje jevrejski ološ, a pridolaze i turski Jevreji sa porodicama, koje kao nepoželjne treba odstraniti iz grada (L. Čelap, *Jevreji u Zemunu*, 65).

25) S. Gavrilović, *nav. delo*, 472.

26) *Isto*, 478–481. Detaljan poimenični popis videti u Prilogu!

27) S. Gavrilović, *Ispisi za istoriju Jevreja*, 473–477. Jedan od "izraza patriotizma" bilo je obećanje Zemunske jevrejske opštine s početka 1816. da će deset godina u fond za pomoć invalida uplaćivati po 50 forinti doprinosa. Za prve dve godine zaista je uplaćeno 100 forinti, ali je kasnije uplata bila neredovna pa su se dugovi protezali do 1827. godine, a možda i duže (*Isto*, 487).

28) L. Čelap, "Jevreji u Zemunu", 67.

Zemun u vreme sloma ustanka 1813. godine. Austrijske vlasti su ih primile, ali je već 22. septembra tekuće godine Dvorski ratni savet naredio da svi oni budu vraćeni u Beograd čim se srede prilike u njemu. Ipak, oni su se zadržali u Zemunu i do avgusta 1815. godine, kad je Ratni savet, zbog Drugog ustanka u Srbiji, saopštio Slavonskoj generalnoj komandi da ih i dalje treba trpeti, s tim da se u potpunosti pridržavaju postojećih propisa o turskim podanicima i da trguju samo "na veliko", odnosno da se bave tranzitnom trgovinom i uvozom austrijske robe u Tursku, ukoliko se njihove firme i ortačka udruženja dovoljno legitimišu kod delegiranih vojnih sudova u Granici. Budući da im je, kao turskim podanicima, bilo zabranjeno trgovanje "na malo", odlučeno je da se odmah zatvori takva trgovina Isaka Koena, dok je, istovremeno, odlučeno da se boravak u gradu dozvoli Abrahamu Eliasu, Eliasu Mojzesu, Danielu Albahariju de Majo, Isaku Salomonu Koenu, Anlu Hajmu i Salomonu Amaru.²⁹

Neki Jevreji boravili su u Zemunu zbog trgovačkih poslova, a na osnovu pasoša Slavonske generalne komande, kao što pokazuje slučaj Salomona Koena, turskog podanika, koji je 1815. molio dozvolu za brak sa "nemačkom" Jevrejkom iz porodice Almoslina, što mu je odobreno, ali uz izričitu napomenu da iz toga nikako ne sme da usledi zahtev za njegovo stalno naseljavanje odnosno stalno zadržavanje u Zemunu; ukoliko pak on poželi da svoju ženu sa sobom prevede u Tursku, moraće za to tražiti posebnu dozvolu.³⁰

Iz izveštaja Zemunskog magistrata i popisa Jevreja, Slavonska generalna komanda je ocenila da su se prilike u jevrejskoj zajednici veoma izmenile, pa je krajem septembra 1815. od Magistrata zatražila obrazložen odgovor o sudbini prvobitno privilegovanih porodica i njihovog potomstva, te koje jevrejske porodice, osim rođenih u Zemunu, svojim dotadašnjim držanjem zaslužuju da budu uključene među privilegovane.

Podnoseći sredinom novembra 1815. izveštaj o tome, Magistrat konstatuje da su skoro sve od 21 prvobitno privilegovane jevrejske porodice pomrle, dok njihovo potomstvo sada broji 30 porodica, koje stanuju delom u vlastitim, delom u tuđim kućama, pod kirijom, a izdržavaju se od trgovine i zanatstva. Njihovo držanje bilo je ne samo besprekorno nego su svoju privrženost vladaru i državi potvrdile mnogim patriotskim delom pa zaslužuju carsku milost. Pod istragom je samo Haim Almoslino, zbog prevare, ali ni njegova porodica ne bi trebalo da bude izuzeta od carske milosti, pošto deca ne moraju ispaštati grehove svojih očeva, utoliko više što njegov sin Mojsej Almoslino služi kao kaplar u zemunskom domobranstvu. Magistratu je teško da kaže koje od postojećih 30 porodica treba da budu privilegovane, pošto sada imaju ista prava i iste zahteve, pa predlaže da niko između njih ne bude lišen privilegija datih njihovim precima. Pored tih 30 porodica, Magistrat je preporučivao još u Zemunu rođene porodice Ošne Amiga i Salomona Komanda, pošto je reč o trgovcima dobrog držanja, kako bi dobile privilegiju da mogu posedovati kuće s pravom da ih predaju u nasleđe svojim potomcima.³¹

Ovaj izveštaj, preko Slavonske generalne komande i Dvorskog ratnog saveta, podnet je caru, koji je sredinom januara 1816. ocenio da se broj jevrejskih

29) S. Gavrilović, "Ispisi za istoriju Jevreja", 477.

30) *Isto*, 482.

31) *Isto*.

porodica u Zemunu znatno uvećao samo zato što nadležne vlasti nisu dosledno postupale prema postojećim naredbama, pa je rešio da dalji opstanak dozvoli za svih onih 30 porodica koje potiču od prvobitno privilegovanih, s tim što će posle smrti očeva (starešina) porodica njihove udovice sa po jednim sinom moći ostajati u Zemunu i posedovati 30 kuća i školsku zgradu; čim se neki sin odvoji od privređivanja u porodici ili se neka od kćeri uda za stranog Jevrejina, moraće se isti udaljiti i iz Zemuna i iz Vojne granice, kao što se u roku od dve godine iz njih mora iseliti i onih 14 porodica koje su se, pored 30 pomenutih, kasnije i bez odobrenja vrhovne vlasti naselile u njima. Na kraju, car je naredio da se ubuduće nijednom stranom Jevrejину ne dozvoli boravak i naseljavanje u Zemunu.

Šaljući carevu odluku Slavonskoj generalnoj komandi, Dvorski ratni savet je naglasio da je Jevrejima odobreno i posedovanje školske zgrade, u kojoj su prvobitno stanovale četiri porodice, zadužene za crkvene i školske poslove. Pošto brigu oko crkve i škole kod Jevreja vode rabin, kasapin, pojac i učitelj, oni će se, kao i dosad, moći smestiti u školsku zgradu, ali čim nekome od njih prestane dotična služba, moraće isti, ukoliko ne spada u red 30 privilegovanih jevrejskih porodica, da se bez ikakvog izgovora udalji iz Zemuna. Ratni savet je dodao da je Jevrejima kupovina kuća dozvoljena samo u smislu pomenute carske naredbe, ukoliko dotični mogu da dokažu da poseduju dovoljno imovine ili mogu da nađu jemce za sebe. Ako su nekim Jevrejima potrebne sluge, a ne mogu ih naći među članovima 30 privilegovanih porodica u samom gradu, biće im dozvoljeno da iz drugih naselja dovode samo neoženjene Jevreje, ali u ograničenom broju i po odobrenju Zemunskog magistrata. Čim prestane potreba za takvim slugama, moraju iste biti udaljene iz Zemuna. O izboru jevrejskog kneza-sudije ne može biti ni govora, pošto Jevreji podležu jurisdikciji Magistrata Komuniteta.³²

Carevu odluku o uklanjanju prekobrojnih Jevreja Slavonska generalna komanda je protumačila još restriktivnije, pa je od Magistrata i Vojne komande u Zemunu zatražila da sve takve u roku od samo pola godine preseli ili u Beograd ili u ugarski Provincijal.³³ Da bi to izbegli, neki od tih Jevreja su otišli u Novi Sad, prijavili se za tamošnje kontribuyente i sa propisnim pasošima vratili u Zemun, odugovlačeći ili obnavljajući svoj boravak u njemu. Kad je Generalna komanda doznala za to, upozorila je magistratu u oba grada na potrebnu opreznost pri izdavanju pasoša, kako bi se u Zemunu omogućio, i to samo na kratko vreme, vezano za obavljanje poslova, boravak samo onim Jevrejima koji se mogu legitimisati da su novosadski podanici, o čemu treba voditi tačnu evidenciju.³⁴

Među onima koje je trebalo odstraniti iz Zemuna bilo je i desetak porodica koje su, navodno, došle pre 20–30 godina, imale besprekorno držanje i uredno ispunjavale svoje podaničke obaveze prema državi, što je podstaklo zemunskog rabina Jakoba Fridenberga da od cara zamoli da se njima ne uskrati boravak u gradu. Car je molbi udovoljio utoliko što je potkraj decembra 1817. rešio da se mogu zadržati samo one od tih porodica koje u Zemunu borave već 30 godina; prema ostalima nije trebalo imati obzira, nego postupiti prema ranijem naređenju.³⁵

32) *Isto*, 483.

33) *Isto*, 483–484.

34) *Isto*, 484.

35) *Isto*, 486.

Nije nam poznato koji su Jevreji i kada udaljeni iz Zemuna, ali je sledećih godina očigledno došlo do smanjenja njihovog broja i to, izgleda, baš iz redova privilegovanih. Tako je 1824. godine od 30 privilegovanih porodica ostalo samo 15, a 1835. godine bilo je svega 19.³⁶

Bila je to posledica stalnog ograničavanja u poslovanju, zakupu, članstvu u cehovima, ženidbi i nasleđu. Tako je krojač Heršl Klopfer 1816/1817. jedva dobio majstorsko pravo, dokazavši da je 20 godina boravio u Zemunu, redovno izučio zanat, činio državi usluge u ratu protiv Turske i Francuske i da potiče od privilegovanih Jevreja. Interesantno je da je Dvorski ratni savet, ovom prilikom, istakao da Klopferova religiozna pripadnost ne treba da bude prepreka za prijem u cehovsku organizaciju, pošto država nastoji da Jevreje odvrti od njihovog nestalnog načina života pa stoga izlazi u susret onima koji se odaju nekom građanskom zanatu.³⁷ U slučaju, pak, Rozine Almuli, koja je nasledila "privilegovanu" kuću, ali se udala za trgovca Albaharija, turskog podanika, insistiralo se da kuću proda nekom austrijskom podaniku, pošto njen muž, kao stranac, ne može posedovati nikakve nekretnine.³⁸ U isto vreme Jakobu Foliu nije dozvoljeno da svoje trgovačko pravo prenese na beogradskog Jevrejina Izraela Hajma³⁹, dok 1831. godine Leblu Sonenfeldu nije dopušteno da kupi kuću svog sunarodnika pošto je patentom iz 1816. bilo predviđeno da Jevrejini može posedovati samo jednu kuću.⁴⁰ U duhu te careve naredbe, godine 1833, odbijena je i molba Jevrejske opštine za otvaranje bogomolje – sinagoge.⁴¹ Diskriminacije je bilo i prilikom otvaranja trgovina i krčmi. Tako je 1834. godine Generalna komanda odbila molbu Lebla Sonenfelda da otvori posebnu trgovinu za jevrejske obredne artikle, a kad je istu ipak "izuzetno" dozvolio Ratni savet, naglašeno je da se ne sme uticati na povećavanje broja jevrejskih porodica u Zemunu.⁴² Slično je bilo 1835. godine, kad je Abrahamu Leonu dozvoljeno da prekupi krčmu "Kod crvenog vola" od svog sunarodnika Lebla Heršla, ali da kupac ne stvara novu porodicu, nego da se tretira samo kao krčmar bez kuće i da piće toči lično, a ne da za to unajmi nekog Jevrejina, kako se Jevrejska opština bročano ne bi uvećavala.⁴³ Odbijanje, pak, molbe Jakoba Fajšla da otvori trgovinu mešovitom robom motivisano je postojanjem prevelikog broja takvih dućana.⁴⁴

Istovremeno, sve molbe za iseljavanje jevrejskih devojaka u Beograd radi udaje, po pravilu su odobravane, pa je i to doprinosilo smanjenju broja Jevreja u Zemunu.⁴⁵

U takvim prilikama izgleda da su Jevreji došli do zaključka da im je bolje da se prikazuju kao turski podanici i da se sa pasošima dobijenim od beogradskog paše zadržavaju u Zemunu i dosta slobodno obavljaju svoje poslove, skoro kao i privilegovani zemunski Jevreji, s kojima su se i dalje mešali, kod njih ili u njihovim porodicama stanovali, trgovali, obavljali zanate i priženjivali se.

36) *Isto*, 489, 497.

37) *Isto*, 485.

38) *Isto*, 489.

39) *Isto*, 489–490.

40) *Isto*, 493.

41) *Isto*, 494.

42) *Isto*, 495, 496.

43) *Isto*, 497.

44) *Isto*, 497–498.

45) *Isto*, 486, 493, 497, 499, 500.

Pošto je Austriji bilo u interesu održavanje dobrih odnosa s Turskom, ona je tolerisala njene podanike, pa i Jevreje, u pograničnim oblastima ukoliko su imali uredne pasoše od svojih vlasti, s naznačenom dužinom i svrhom boravka u njima. U tom smislu, juna 1820. godine, Dvorski ratni savet obavestio je Slavonsku generalnu komandu da se turskim Jevrejima u Zemunu može produžiti boravak ako dokažu da im je to neophodno za obavljanje trgovačkih poslova. Potrebne dokaze trebalo je da pruže lokalnoj vlasti – dakle Gradskom magistratu i Vojnoj komandi u Zemunu – kako bi od nje dobili potvrdu, odnosno austrijski pasoš da bi legalno poslovali, naravno uz znanje i odobrenje Slavonske generalne komande. U tom smislu Generalna komanda je odgovorila Magistratu da uz naplatu uobičajene takse može izdati pasoše jevrejskim turskim trgovcima Menahemu Rusou i Sabataju Eškenaziju za obavljanje poslova u Zemunu.⁴⁶

U jesen 1820. godine, Generalna komanda je dozvolila poslovanje u Zemunu turskom Jevrejину Emanuelu Farhiju preko njegovog ortaka, takode turskog jevrejskog trgovca, Mateusa Rusoa. Pošto je Farhi podneo pasoš od turskih vlasti i dokaze u svojoj trgovačkoj firmi, utvrđeni su uslovi pod kojima oni mogu poslovati, i to: da Ruso može uvoziti i prodavati samo tursku robu, i to samo "na veliko", da može izvoziti domaće austrijske proizvode i fabrikate, kao i da slobodno vodi tranzitnu trgovinu u najširem smislu reči. Od Rusoa se tražilo da svoje trgovačke teftere vodi prema ovdašnjim zakonskim propisima i da svake godine, dok boravi u Zemunu, ovdašnjem Magistratu podnese potvrdu o plaćenom porezu u Turskoj.⁴⁷

Mateus Ruso je, izgleda, poštovao postavljene uslove i stekao poverenje Magistrata, koji je 1828. godine predložio da mu se dozvoli stalan boravak u Zemunu, ali je Dvorski ratni savet to odbio upozoravajući na načelnu odluku da ne treba povećavati broj Jevreja sa stalnim boravištem u Vojnoj granici.⁴⁸ Ipak, ni posle ove odluke nije prekinuto poslovanje Mateusa (Matije) Rusoa u Zemunu, o čemu saznajemo iz zahteva da mu on i Josif Hercl plate određenu taksu na uvoz i izvoz robe kroz grad.⁴⁹

U ulozi ortaka, odnosno komisionara bečkog jevrejskog trgovca Samuela Rafaela Nisima, privremeni, mada neograničeni, boravak u Zemunu još 1816. godine odobren je turskom Jevrejину Josifu Almoslinu, o kome je tamošnji Magistrat imao dobro mišljenje. Uslov za boravak bilo je obavljanje špediterskih poslova za Nisimovu bečku firmu, besprekorno ponašanje i dozvola od turskih vlasti za zadržavanje u Monarhiji.⁵⁰ Stupanjem u špeditersku službu trgovca Jakoba Albaharija 1816. godine, privremeni boravak u Zemunu omogućen je i turskom Jevrejину Danielu Albahariju sve dok 1822. njegov poslodavac Jakov Albahari sa svoja dva sina nije došao u Zemun i sam preuzeo vođenje poslova. Tada je, naime, rešeno da Daniel Albahari bude vraćen u Beograd, a Jakovu

46) *Isto*, 486–487. Eškenazi je boravio u Zemunu još od 1807. godine obnavljajući dozvolu boravka, ali kako Delegiranom vojnom sudu u Petrovaradinu nije podnosio svoje ortačke ugovore i podatke o firmi, a protivzakonito je vodio "trgovinu na malo", iako je više puta zbog toga opomenut, Slavonska generalna komanda naredila je marta 1822. da mu se uskrati dalje zadržavanje u Monarhiji i da bude proteran u Tursku (*isto*, 488).

47) S. Gavrilović, "Ispisi za istoriju Jevreja", 487.

48) *Isto*, 491.

49) *Isto*, 493.

50) *Isto*, 493.

Albahariju, pošto je vodio značajnu trgovinu, da se dozvoli šestomesečni boravak i poslovanje prema propisima koji važe za turske podanike.⁵¹

Jednogodišnji boravak u Zemunu u proleće 1822. odobren je trgovcu Menahemu Rusou, s tim da vojnim vlastima podnese potvrdu o porezu plaćenom u Turskoj. Potkraj avgusta 1823. boravak mu je produžen za još godinu dana, a pošto je Magistrat ocenio da grad ima od njega dosta koristi, predložio je da bude primljen u austrijsko podanstvo, pogotovo što se broj stalno nastanjenih, privilegovanih Jevreja u to vreme smanjio na polovinu. Generalna komanda je to odbila i ukorila Magistrat zbog podnetog predloga, ali je car uvažio njegove razloge i činjenicu da je Ruso 30 godina boravio u raznim mestima Vojne granice, pa je, početkom jeseni 1824, odlučio da on postane njegov podanik i kontribuent u Zemunu. U obrazloženju careve odluke, Dvorski ratni savet je naglasio da je ona doneta i stoga što je Menahem Ruso pristao da kuću osiromašenog Jevrejina Abrahama Levija, intabulisanu na 2.400 forinti bečke vrednosti, otkupi za 3.000 forinti i namesto nje podigne kuću na sprat od tvrdog materijala; što će u gradsku kasu umesto 16 forinti na staru kuću od nove plaćati 40 forinti srebra, a kao trgovac još 40 forinti srebra godišnje; što će se posvetiti samo krupnoj trgovini, a ne torbarenju i sitničarstvu, i što će podmiriti i 130 forinti i 36 krajcara srebra Levijevog duga na kuću.⁵²

Iste, 1824. godine, pozitivno je rešena i molba Haima Almoslina, koji je više godina bio pod istragom zbog dugova i, navodno, samoinicijativnog proglašenja za bankrotiranog trgovca; on je, zapravo, ponovo vraćen u krug 30 privilegovanih porodica, pod uslovom da mu buduće držanje bude besprekorno.⁵³ Tri godine kasnije, avgusta 1827, među privilegovane Jevreje i u austrijsko podanstvo primljen je i dotadašnji turski podanik i trgovac Salomon Semajo Albahari, koji se, pored ostalog, obavezao da u toku od osam godina dozida još jedan sprat na kući svoje odranije privilegovane supruge.⁵⁴

Uvođenjem u protokol Delegiranog vojnog suda, juna 1836. trgovina turskom robom "na veliko" dozvoljena je turskim Jevrejima Naftali Eškenaziju i Isaku Majo; pored toga, mogli su se baviti i izvozom austrijskih proizvoda i tranzitnom trgovinom, pod uslovom da se drže korektno i uredno vode trgovačke knjige. Pošto su platili po dve forinte i 15 krajcara srebra, Slavonska generalna komanda im je dala pasoše i legalizovala njihov boravak u Zemunu.⁵⁵ Godine

51) *Isto*, 487.

52) *Isto*, 488, 489. Menahem (Matias) Ruso, sa Samuelom Nisimom, bavio se i trgovinom žitaricama, koje je kupovao u zapadnoj Srbiji u velikoj količini i 1833. godine na ime skelarine kod Klenka trebalo da plati čak 714 forinti i 32 krajcare, odnosno, po devet krajcara po centi žitarica, (*Isto*, 495).

53) S. Gavrilović, "Ispisi za istoriju Jevreja", 482, 483, 490, 501.

54) *Isto*, 490–491. Izgleda da je ovde reč o istom Albahariju koji 1823. godine, kao turski podanik, nije mogao da preuzme kuću svoje supruge Rozalije Almuli (*Isto*, 489). Po svemu sudeći, S. S. Albahari uspešno je poslovao i imao veze s bečkim Jevrejima, kojima je, početkom 1834. godine, preko Josifa Almoslina, slao 15.317 forinti i 30 krajcara srebra. No, Almoslina su između Maradika i Indije opljačkali razbojnici s kojima je u vezi, navodno, bio Jevrejin Hirš Špicer, koga je Županijski sud u Vukovaru smatrao kao sukrievca i tražio da naknadi štetu S. Albahariju. No, Špicerovi branioci na sudu tvrdili su da novac nije pripadao Albahariju, nego beogradskim Jevrejima, kao i da su krađu inscenirali on i Almoslino da bi se dočepali novca a kao, tobož, opljačkani, proglasili za bankrotirane itd. (*Isto*, 495–496). Izgleda da je odbrana uspeła da dokaže krivicu J. Almoslina, koji je osuđen na osam godina tamnice, ali je za njega intervenisao beogradski paša pa je 1835. godine Dvorski ratni savet rešio da zemunske vlasti Almoslina proteraju u Beograd (*Isto*, 497).

55) S. Gavrilović, "Ispisi za istoriju Jevreja", 497.

1841. tako je postupljeno i sa turskim trgovcem Samuelom Nisimom – dozvola trgovine "na veliko" i podvrgavanje redovnom oporezivanju.⁵⁶

Vojne vlasti su posebno insistirale na oporezovanju Jevreja, te da svi nađu zaposlenje i zaradu, pošto se dešavalo da su pojedine porodice ili zaista bile siromašne ili su se tako prikazivale da bi izbegle plaćanje dažbina. To se odnosilo prvenstveno na one bez kuća, koje bi Generalna komanda najradije proterala, ali je Dvorski ratni savet smatrao da i one treba da ostanu u Zemunu, jer imaju vladarevu dozvolu, insistirajući na doslednom poštovanju naredbe iz 1816. o odvajanju odraslih sinova od porodica, odnosno o ograničavanju broja Jevreja u tom gradu.⁵⁷

Ipak, pozitivnim rešavanjem niza molbi o boravku i trgovini i uključivanjem pojedinih porodica u rad privilegovanih pa, svakako, potajnim doseljavanjem uz prećutno odobrenje lokalne vlasti, broj Jevreja se početkom 1840-ih godina ponovo počeo povećavati i unekoliko premašati 30 privilegovanih porodica. Tako se krajem 1842. ili početkom 1843. godine postavilo pitanje 11 jevrejskih porodica koje su molile dozvolu za stalni boravak tvrdeći da su neke od njih i preko 30 godina u Zemunu. Pošto se ispostavilo da su dotične porodice dobile samo privremeni boravak, Dvorski ratni savet je krajem marta 1843. odbio da im dozvoli stalno nase-
ljavanje, smatrajući da tako postupa u duhu carskih odluka o ograničavanju broja Jevreja u Zemunu i Vojnoj granici.⁵⁸ Decembra 1844. godine, pošto je konstatovao da se zbog nebrige lokalne vlasti broj Jevreja nedozvoljeno uvećao, Dvorski ratni savet je zatražio da se prekobrojni u razumnom roku odstrane iz Zemuna. Na to se Zemunska jevrejska opština obratila caru moleći da i dotičnih tada 12, odnosno 14 porodica (oko 50 lica), dobiju pravo privilegovanih, budući da sve one imaju vrlo veliku ulogu u trgovini sirovinama između Austrije i Turske. Opština je, dalje, predlagala da se svakom ovde rođenom i oženjenom sinu dozvoli da ostane u svojoj porodici, a ne da se udaljava iz grada, kao i da se u slučaju kad u jevrejskoj privilegovanoj porodici nema muškog naslednika, kćeri iz te porodice bude dozvoljena udaja za stranog Jevrejina i njegovo uključenje u porodicu kao nosioca prava na privilegiju. Molba i predlozi Jevrejske opštine naišli su na podršku Magistrata, ali ne i Generalne komande, koja je tvrdila da se iz priloženog popisa Jevreja vidi da se svi oni ne bave trgovinom, odnosno uvozom sirovina iz Turske, nego da među njima ima sitničara, a i zanatlija, koji ne doprinose trgovini s Turskom. U pogledu oženjenih sinova koji bi mogli ostati u porodici, Generalna komanda je unekoliko popustila i predlagala da se ostanak dozvoli po dvojici, dok je molbu u pogledu priženjenih stranih Jevreja odbila. Ali, ne samo to: ona je tvrdila da bi se davanjem većih prava i sloboda Jevrejima Zemun, vremenom, pretvorio u njihov grad, a tada se ista prava ne bi mogla uskratiti ni Jevrejima u drugim komunitetima u kojima ima ponešto privilegovanih Jevreja, što bi moralo dovesti do potpune promene zakonskih propisa o Jevrejima u Vojnoj granici.⁵⁹

Pošto su Jevreji i Magistrat potencirali, a Generalna komuna umanjivala ulogu Jevreja u trgovini s Turskom, Dvorski ratni savet, pre donošenja konačne odluke, rešio je avgusta 1847. da o tome čuje i mišljenje Zemunske vojne

56) *Isto*, 500.

57) *Isto*, 491, 499.

58) *Isto*, 500.

59) *Isto*, 501–502.

komandē i Austrijskog konzulata u Beogradu, verujući da su oni najbolje posvećeni u trgovačke probleme i da ono treba da bude merodavno za sudbinu Jevrejske opštine u Zemunu. U međuvremenu, trebalo se uzdržati od bilo kakvih promena u odnosu na jevrejske porodice, posebno u pogledu broja oženjenih sinova u njima.⁶⁰

Iz dopisa Generalne komande Vojnoj komandi u Zemunu saznajemo da je u jesen 1847. u gradu bilo 269 Jevreja, odnosno 34 porodice, od kojih 14 nepriviligovanih⁶¹, što će reći da broj privilegovanih porodica nije prešao dvadeset, jer su se neke od njih ugasile ili zbog nepostojanja muških naslednika ispale iz reda privilegovanih, tako da stvarnog povećanja broja Jevreja u odnosu na ranije vreme nije bilo.

Zemunska vojna komanda i Konzulat priznali su da je uloga Jevreja u trgovini s Turskom vrlo značajna, pa su predložili da se spornih 14 porodica zadrži u Zemunu i da se ne samo prvom nego i drugom sinu u porodici dozvoli ženidba i ostanak u porodici, a kćerima naslednicama omogući udaja za stranog Jevrejina koji se tim uključuje u red privilegovanih. Na osnovu tih mišljenja trebalo je doneti konačnu odluku, ali pošto je u međuvremenu došlo do revolucije i Dvorski ratni savet ustupio mesto Ministarstvu rata, a u Zemunu, u okviru srpskog pokreta, došlo do stvaranja Građanskog odbora, celo pitanje je prepušteno tom Odboru na rešavanje.⁶² No, pošto Odbor nije smatrao da treba da donosi neku odluku, za Jevrejsku opštinu je zadržan status quo, te su sve porodice ostavljene u Zemunu.⁶³

U drugoj polovini XVIII i prvoj polovini XIX veka susrećemo se i sa nekoliko jevrejskih trgovaca u Mitrovici i Rači. U popisima 1780-ih godina, kao stanovnik Mitrovice, s kućom, pod rednim brojem 105, pominje se Jevrejini David Levi. U toku 1786. zabeleženo je da je uvezao dva komada krupne stoke, a da je na kuću plaćao jednu forintu poreza i na sebe dve forinte tzv. "zaštitnog novca"⁶⁴. Posle njega, Jevrejini se pominje tek 1823. godine: reč je o zakupcu svilarstva (Seiden Contrahent) Lihtenštajnu, koji je u fond za mitrovačku bolnicu priložio 30 forinti u srebru.⁶⁵

Još dvojicu Jevreja susrećemo u Mitrovici, ali ne kao njene stanovnike nego samo kao poslovne partnere. Prvi je bio Novosađanin Marko Šajnberger, koji je dobrom i jeftinom kožom snabdevao mitrovačke obučare. Protiv njega ustali su domaći kožari, ali je Slavonsko-sremska generalna komanda 1835. godine dozvolila da on svoje kože jednom mesečno šalje u Mitrovicu, budući da se takva trgovina ne može smatrati kao torbarska, koja je zabranjena u Vojnoj granici.⁶⁶ Drugi takav Jevrejini, Viljem Hiršl, takođe iz Novog Sada, prodavao je u Mitrovici svoju robu preko domaćeg trgovca Jovana Jankovića kao svog komisionara. Bilo

60) *Isto*, 502.

61) *Isto*, 503.

62) *Isto*, 505-506; L. Čelap, "Jevreji u Zemunu", 68.

63) L. Čelap, "Jevreji u Zemunu", 68.

64) Istorijiski arhiv u Sremskoj Mitrovici, svežanj "Mitrovica", Bereohnung... 1786; S. Gavrilović, *Mitrovica - trgovište u Sremu XVIII i XIX veka*, SANU, Beograd 1984, 39, 187.

65) Muzej Srema u Sremskoj Mitrovici, T. br. 331; Spomenici Mitrovačke bolnice.

66) S. Gavrilović, *Mitrovica*, 105.

je to oko 1840. godine, a vrednost robe upućene u Mitrovicu procenjena je na poveću sumu od 26.570 forinti i 57 krajcara bečke vrednosti.⁶⁷

Jevrejski trgovac u Rači zvao se Ignac Hiršl. Njega nalazimo u protokolima tamošnje Carinarnice 1847–1849. godine, za koje vreme je u Bosnu izvezao 28 akova vina i jednu lovačku pušku, a iz nje uvezao: 2.660 požunskih merova suvih šljiva, 41 merov suvih krušaka, 7.304 funte oraha, 706 funti luka, 125 funti arpadžika, 168 funti pasulja, 14 merova žita, četiri merova ječma, 13 merova zobi, 27 merova kukuruza i 112 funti brašna, zatim, 14 svinja, 135 ovaca, sedam goveda i prilične količine ogreva (27 hvati), drenovine, drveta za buradske obruče i zanatske potrebe.⁶⁸

Kad se Hiršl nastanio u Rači i kakav je bio njegov status u toj tvrđavici na Savi, nije nam poznato.

1987.

(Odlomak)

67) *Isto*, 140.

68) S. Gavrilović, "Građa za istoriju trgovine Bosne i Srbije sa Austrijom 1789–1849", *Zbornik MS za društvene nauke* 44, Novi Sad 1966, 104–119.